

ral de ban i el qui imposa bans o multes) [1306, 1370, *AlcM*], que és ja també la forma usual en els escriptors d'aquesta centúria, com Eiximenis;⁶ la variant primitiva amb *-n-* apareix també en l'abstracte *baneria* en el doc. citat de 1390. De la hibridació de *ban* 'prohibició amb proclama', 'bandejament', amb *banda* 'colla de gent armada, aplec de partidaris resolut', nasqué en les terres d'Aragó i en les limítrofes catalanes i navarro-castellanes la forma *bando*. A causa del gran desenrotllament de les banderies en els Ss. x-xii en la zona navarro-aragonesa, és aquesta forma la que aviat es propaga al català comú, com ens ho ensenya repetidament la *Crònica* de Jaume I, en passatges relatius als nobles aragonesos insubmissos, com en el cap. 20 «don Ferrando e don Pedro Ahonés ajustaren-se ab lur *bando*» («ira e *bando* metia entre ells», cap. 483); forma que aviat es generalitzà en les llengües catalana i castellana, val a dir que contribuïnt-hi també la influència de l'it. *bando* (que pot descendir directament de l'ostrogòtic *bandwo* 'signe' en el sentit de 'senya, senyera guiadora d'un grup', mot que ja es documenta repetidament en la *Comèdia* de Dante).⁷

La forma *bando*, amb *-o* final, segueix essent usual en els nostres escriptors de tota l'Edat Mitjana, p. ex. en Eiximenis, *Reg. de la Cosa Pública*, *NCL.*, 177.13; més tard s'hi introdueix la *-l* paràsita que el nostre llenguatge popular sol empeltar als castellanismes, italianismes, mossarabismes i anàlegs (*cervo* > *cérvol*, *nicchio* > *ninxol*, *nèdol*, *Pàndols*, etc.); així és com sorgí la forma *bàndol*, que ja figura en el *DTO*. (1640) i de la qual el *DAG*. dóna altra documentació (post-medieval primerenca); de tota manera, en la llengua parlada, ha de ser força més antiga, jutjant pels derivats que se'n formaren aviat, i sobretot *bandoler*, al principi 'partidari, parcial, facciós', que ja figura en docs. del S. xv [1455], però aviat anà prenent la connotació de 'bandejat, revoltat que assalta els enemics, i sovint els vianants, per procurar-se recursos'; com a conseqüència de la gran extensió de les lluites civils a Catalunya en els Ss. xv-xvii (Nyerros i Cadells, Remences, i ja a partir de la guerra contra Joan Sens-Fe), que a la llarga van degenerar en *bandolerisme*, el mot va prenent més i més aquests matisos vituperadors; i així com en el doc. de 1455 es parla només d'un revoltós «*bandoler e inobedient*», en les crides de 1586 que cita el *DBal.*, ja es tracta de proclames contra *bandolers enquadrellats* i de *lladres, bandolers o homes de seguida*.

Vet aquí, doncs, el canvi profund, que queda ja consagrat i generalitzat en el S. xvii, en què les cançons populars referents a Roca-Guinarda i a Don Joan ens parlen de les «quadrilles» i «camarades» en massa, entorn de 1650, de malfactors (sovint abans guerrillers idealistes, «quatre *bandolers* van de *camarada*, / l'un era Serralonga...» (Milà, *Romancerillo*, edició de 1853, núm. 42). I així, «por haber sido Cataluña en el siglo xvii, la tierra clásica del bandolerismo, como después lo fue Andalucía» (Mz. Pelayo, *Antol. de Po. Lir.*, p. 284), el mot es propaga, amb aquesta

forma de derivació catalana, a totes les llengües veïnes, en particular el cast. *bandolero* [1542, Guevara, allí tant en l'acc. nova com en l'etimològica], el francès *bandoulier* [1535, *BhZRP*. LIV, 82),⁸ el bearn. *bandoulè*, des d'on es va transmetre més alterat al bc. *bandil* 'indolent' (Schuchardt, *BhZRP*. VI, 34).

Des de *bandoler* es formen *bandolerisme*, *bandoleria*, que abans, en un nivell més popular i en llenguatge més pintoresc, tingué un concurrent la *bandolera*: Milà ens dóna extrets d'una cançó, on un amador desenfrenat «encarga el raptó a cuatro *fadrius de la bandolera*, que matan al padre» (*Romancerillo*, 1882, p. 464); *bandoleresc*; *bandolera* 'corretja que passant pel pit, baixa des del muscle esquerre a la dreta de la cintura o de l'anca, i serveix per dur-hi una arma de foc o una bossa amb caça, etc., quan hom va de camf', derivació oportuna a causa de les marxes muntanyenques dels bandolers [ja c. 1500] car d'ací eixiren el cast. *bandolera* [1629], oc. *bandouliero*, fr. *bandoulière* [1536], i no es pot assegurar si directament o per conducte del francès, l'it. *bandoliera* [Crusca, 1763] i l'al. *bandelier*, que en tot cas no són derivats castellans de *banda* 'faixa', no sols perquè aquest és un mot manllevat del francès i d'extensió i popularitat sempre limitades, sinó perquè en castellà no ha existit mai el diminutiu *bàndola o *banduela que hauria hagut de servir-li de base. *Bandolejar* [1640, *DTorra*]. *Bandolera* 'dona de males companyies'.

Bandolina 'aplec de mala gent',⁹ 'vida deshonest' mall. i empord., *bandolinar*. *Bandositat* [1405],¹⁰ *banderia*; va existir una variant *bandoïtat* (-oytat), usada el 1404 en un doc. barceloní, amb eliminació (com passa ocasionalment) de la *-s* sonora intervocàlica pretònica, i d'ací és probable que s'extragués per derivació retrògrada el mall. i men.¹¹ *bandua* (-duə) —com sigui que, davant una *i* de la síl·laba següent, fins a Mallorca ha estat predominant (almenys fora de Ciutat) la pronúncia de *o* com a *u*— 'persona vagabunda o deixada' (veg. *AlcM*), no és inversemblant que actués de model el despectiu *banduango* registrat com a mall. per Amengual, on també la *-s* era pretònica, i cf. el sentit de *bandolina* en *donar-se a la bandolina* 'a la mala vida', i *cap de bandolina* «caporal d'un aplec de gent renouera o de malfactors».

Com a productes de la hibridació del gòt. *BANDWJAN* 'donar un senyal' (d'on possiblement 'llançar una proclama militar' ja en germànic) i el frànc. *BANNJAN 'bandejar' (i potser 'comminar feudalment'), es formà, com he explicat més amunt, l'oc. ant. *bandir*¹² (més rarament *banir*), i en català apareix *bandir*, quasi amb caràcter únic (si bé és veritat que *AlcM* cita un ex., altrament hapax, de *bannit* en un escriptor balear ja antic) i els diccs. de Jacme Marc i Ll. d'Aversó registren l'altre i l'hi trobem des del S. xiii (*Costums de Tortosa*); *bandit* 'lladre de camí ral',¹³ pres de l'italià *bandito*, que també passà al cast. *bandido* [1516, relatiu primerament a coses italianes] i fr. *bandit* (*bandi*, 1759); *banditadte*, mall. *bandigo* 'el qui es fa escàpol', val. *bandiu* 'desocupat, ociós', semblen altera-